

ЗЎРАВОНЛИК ҲАҚИДАГИ ФАЛСАФИЙ КОНЦЕПЦИЯЛАР ТАҲЛИЛИ

Мирзаева Барнохон Адхамовна

*Андижон вилояти ИИБ маънавий маърифий ишлар ва
кадрлар билан таъминлаш хизматининг хотин-кизлар
масалалари бўйича ўринбосари.*

Аннотация: *Ҳар қандай зўравонликнинг асосида ўзбошимчалик ва қонунсизлик ётади. Зўравонликнинг ҳар қандай кўринишлари ҳозирги кунда халқаро ҳуқуқ билан таъқиқланган бўлсада, айрим ҳолларда зўравонликни қонун даражасига кўтариш ҳолатлари ҳам учраб турибди. Тезисда зўравонлик ҳақидаги фалсафий концепциялар таҳлили ёритилган.*

Калит сўзлар: *зўравонлик, ижтимоий муносабат, жамият. жазо, фалсафий концепция, ахлоқ, файласуф. ҳуқуқ.*

Аннотация: *В основе любого насилия лежит произвол и беззаконие. Хотя в настоящее время все формы насилия запрещены международным правом, в некоторых случаях насилие возводится в ранг закона. В тезисе дан анализ философских концепций насилия.*

Ключевые слова: *насилие, социальные отношения, общество. наказание, философская концепция, мораль, философ. верно.*

Abstract: *The basis of any violence is arbitrariness and lawlessness. Although all forms of violence are currently prohibited by international law, in some cases there are cases when violence is elevated to the level of law. The thesis provides an analysis of philosophical concepts of violence.*

Keywords: *violence, social relations, society. punishment, philosophical concept, morality, philosopher. law.*

Зўравонлик инсон табиатига хос бўлган ҳатти-ҳаракатлар мажмуи сифатида антик давр алломалари, ўра аср ва янги даврдаги файласуф

олимларнинг диққат-этибор марказида бўлиб келган.

Зўравонликнинг дастлаб, нормал ижтимоий муносабат сифатида қаралган бўлса, кейинчалик жуда секинлик билан бўлса ҳам дастлаб ахлоқ доирасида, бундан сўнг эса ҳуқуқий майдонда уни таъқиқлаш ва бундай ҳааркатлар учун жазо бериш бошланган. Жамиятнинг тараққий этганлик даражаси зўравонликка қарши курашда ахлоқий, ҳуқуқий ва институционал даражада кураша олиш билан ҳам ўлчанмоқда. Чунки, зўравонлик кўпинча жамиятдаги ахлоқий қадриятлар, ҳуқуқий коллизия ва бир қанча институтларни сақлаб қолишда ёрдам берувчи восита сифатида ҳам талқин қилинади. Айниқса, жамиятнинг консерватив қатлами ҳанузгача болалар ва аёлларга нисбатан зўравонликни оқламасаларда, унга қарши қарши жазо чоралари қўллашни қувватламайди.

Ўзбекистонда ижтимоий фанлар тараққиёти шу вақтга қадар кам ўрганилган ижтимоий ҳодисаларнинг фалсафий моҳиятини чуқур таҳлил қилиш имкониятини яратмоқда. Зўравонликнинг ижтимоий-фалсафий моҳияти бўйича мамлакатимизда йирик тадқиқотлар амалга оширилмаган бўлиб, фақатгина ҳуқуқшунослик фанлари доирасида масаланинг айрим жиҳатлари ёритиб берилган. Ҳолбуки, дунёда зўравонликнинг ижтимоий-фалсафий моҳияти ва у билан боғлиқ масалалар бўйича жуда кенг қамровли тадқиқотлар амалга оширилмоқда.

Ўзбек тилининг изоҳли луғатида зўравонлик тушунчасига: “Зўравонларга хос хатти-ҳаракат; зўрлик, куч ишлатиш” деб таъриф берилган. Бу сўзнинг ўзагида ётган “зўр” атамасига эса “куч, қудрат; уриниш; тазйиқ; зулм” сифатида таъриф берилган. Умуман олиб қараганда зўр сўзи зулм каби бир хил салбий бўёқдорликка эга эмас, баъзан у ижобий ҳолат сифатида нарсаларнинг ёқимли жиҳатларини акс эттириш учун ҳам ишлатилади. Зўравонлик эса тўлиқ салбий маънода ишлатилади. Бу сўзнинг ўзагида ётган куч – зўрликни ҳаддан ортиқ ишлатиш натижасида вужудга келадиган салбий ҳолатлар зўравонлик сифатида баҳоланади. Зўравонликка энг яқин нисбатан ижобий хусусиятга синоним сўз куч ишлатиш бўлиб, у баъзан қонуний (адолатли), баъзан эса адолатсиз (ноқонуний) бўлиши мумкин. Мисол учун ожиз аҳволда қолган инсон

– ёши катта одам, аёл ёки болаларга нисбатан куч ишлатиш жамият томонидан бир текис қораланса, мавжуд хавф-хатарни олдини олиш ёки жамоат тартибини сақлаб қолиш ёинки жиноятчини зарарсизлантириш учун куч ишлатиш олқишланиши мумкин. Умуман олиб қараган ўзбек тилида зўравонлик мавжуд куч ва воситаларни бошқа инсонга зулм қилиш учун ишлатиш сифатида баҳоланади.

С.И.Ожеговнинг “Рус тили луғати”да зўравонлик бошқа инсонга жисмоний куч ишлатиш, инсоннинг шахсий дахлсизлиги бузишга қаратилган мажбурий ҳаракат ҳамда зулм, ўзбошимчалик ҳам қонунсизлик сифатида талқин қилинади. Рус тилида ҳам зўравонлик сўзининг негизида куч сўзи ётади ҳам юқорида қайд этиб ўтилганидек қатор ҳолатларда зўравонлик намоён бўлиши қайд этиб ўтилган. Рус тилида зўравонликни қатъий учта намоён бўлиш ышакли ажратиб ўтилган бўлиб, аввламбор жисмоний куч ишлатишга нисбатан қўлланган. Ҳар қандай жисмоний куч ишлатиш ҳам зўравонлик сифатида баҳоланган. Шу билан бирга қайд этиб ўтиш керакки, зўравонликни ахлоқий ва ҳуқуқий томонлари мавжуд бўлиб, ахлоқий жиҳатдан ҳар қандай куч ишлатиш ахлоққа зид бўлиши мумкин. Чунки, инсон олий мавжудот ва олий қадрият. Унга нисбатан жисмоний куч ишлатиш қийнаш, озодликдан чеклаш ва бошқа ҳолатларга йўл қўйиб бўлмайди. Ҳуқуқий нуқтаий назардан эса жисмоний куч ишлатиш давлат ҳокимиятини амалга оширишнинг ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятининг ажралмас қисмидир. Рус тилида зўравонлик инсоннинг шахсий дахлсизлигига путур етказиш шаклида ҳам талқин қилинади. Шахсий дахлсизлик жисмоний куч ишлатишдан кўра анча кенг қамровли тушунча бўлиб, у инсоннинг шаъни-қадр-қимматига дахл қилишда намоён бўлиши мумкин. Инсон шаъни инсоннинг ўз-ўзига берган баҳоси бўлса, қадр-қиммати жамиятнинг унга берган ижтимоий баҳосидир. Жамиятнинг бошқа аъзоларини инсоннинг ўзига нисбатан ҳурматини ҳам бошқалар берган баҳосини ҳурмат қилиши керак бўлади. Ҳар қандай зўравонликнинг асосида ўзбошимчалик ва қонунсизлик ётади. Зўравонликнинг ҳар қандай кўринишлари ҳозирги кунда халқаро ҳуқуқ билан таъқиқланган бўлсада, айрим ҳолларда

зўравонликни қонун даражасига кўтариш ҳолатлари ҳам учраб турибди. Мисол учун, Исроил давлати 2023 йилнинг сентябрь ойидан март ойигача Ғазо секторида амалга оширган ҳужум натижасида 30 мингдан ортиқ аёллар ва болалар ҳалок бўлди. Умуман олиб қараганда эса ер юзида ҳар йили зўравонликлар натижасида 1,2 млн одам вафот этади.

Америка Қўшма Штатларидаги энг дастлабки луғатларидан бўлган Мерриам-Вебстер луғатида зўравонликнинг тўрт аспекти ёритиб берилган. Биринчидан инсонга нисбатан шикаст етказиш, зарар етказиш, унинг ҳуқуқ ва манфаатларини суистеъмол қилиш ва куч ишлатиш; иккинчидан ҳуқуқ ва манфаатларини бузиш, ҳуқуқбузарлик, таҳқирлаш, руҳий жароҳат етказиш; учинчидан табиий ҳодисаларга нисбатан ишлатиладиган ҳалокатли таъсир (мисол учун торнадонинг хонавайрон қилувчи кучи), шиддат, келишмовчилик; тўртинчидан матндаги асоссиз ўзгартириш ва қўшимчага нисбатан ҳам зўравонлик тушунчалари ишлатилади. Кўриниб турибдики инглиз тилида бу сўз анча кенг маъноларни ифодалайди. Анъанавий инсонга нисбатан асоссиз куч ишлатиш каби маънолари билан бирга унга нисбатан маънавий ва руҳий босим ўтказиш, ҳуқуқбузарлик ҳам зўравонлик сифатида қабул қилинади. Шу билан биргаликда табиат ҳодисаларига нисбатан ҳам зўравонлик ишлатилиб, у мавжуд барқарор муҳитни шиддат билан бузиб юборадиган ҳодисаларни ифодалаш учун ишлатилади. Инглиз тилидаги зўравонлик сўзи ўзбек тилидаги зраки сўзи каби маълум бир ҳолатда сохталикни ҳам ифодалаш мумкин. Бу эса куч билан ана шу маънога, асоссиз равишда олиб келиш ёки талқин қилиш сифатида қўлланишини кўриш мумкин.

Инглиз тилида зўравонликнинг синоними сифатида шафқатсизлик, ҳужум, куч, ғалаён, мажбурлаш, босим, ваҳшийлик, зарар, таҳдид, ғазаб, қўзғалон, нотинчлик, безорилик, майиб қилиш, уруш, террор, зарба ва тажовуз сўзлари ишлатилади. Умуман олиб қарганда эса инглиз тилида зўравонлик ўзбек тилига нисбатан кенгроқ ижтимоий муносабатларни ва ҳодисаларни ифодалашга хизмат қилади. Зўравонликнинг инглиз тилидаги ифодаси нафақат инглиз тилида гаплашувчи юзлаб мамлакатларда уни тушуниш учун ишлатилади, балки

халқаро ҳужжатларда ҳам акс этиб бутун дунё миқёсида бир хилда қабул қилиш учун ҳам асос бўлади.

Инсоннинг зўравонлик табиати қадим-қадимдан алломаларнинг диққат эътибор марказида бўлиб келган. Арастунинг зўравонликнинг инсон эркинликларини чеклаш сифатида талқин қилган. Аллома зўравонликни жисмоний, ақлий жиҳатдан чеклаш ҳамда оиладаги зўравонлик турларига батафсил таъриф бериб ўтган. Шунингдек, зўравонликнинг моддий зўравонлик – моддий бойликларни фойдаланишни чеклаш; тажрибавий-рационал зўравонлик – турли ҳаётий ҳолатлардаги зўравонлик бўлиб у инсоннинг ҳаётий тажрибасини оширишга хизмат қилади; истеъмомчилик-физиологик зўравонлиги – инсоннинг ҳузур-ҳаловатга интилишда намоён бўлади; муносабатлардаги зўравонлик – у инсоннинг бошқалар билан ижтимоий муносабатларга киришида намоён бўлади; оилавий-маший зўравонлик – оиладаги қаби жамиятдаги муносабатларда ҳам тобелик хусусияти мавжуд бўлиб, у орқали зўравонлик намоён бўлади; тарбиядаги зўравонлик – бу давлатнинг жамиятдаги маълум бир қадриятларни шакллантиришдаги зўравонлигидир; давлатнинг зўравонлиги – давлатнинг жамият устидан ҳукмронлиги ўз ўзидан давлатнинг маълум бир зўравонлигини тақозо этади; қулдорлик зўравонлиги – қулларнинг меҳнатидан фойдаланишдаги зўравонлик; ҳарбий зўравонлик – бу жанговар ҳаракатлар вақтидаги зўравонлик бўлиб, Арасту буни энг сўнги чора сифатида талқин қилган. Арасту томонидан зўравонликнинг ижтимоий-фалсафий моҳияти биринчилардан бўлиб тушунтириб берилган бўлиб, унда бу муносабат шаклига объектив ёндашув устуворлик қилади. Зўравонлик тушунчаси ҳозирги кунда жуда кенг ва турлича талқин қилинади. Баъзан зўравонлик билан боғлиқ масалаларда жамоатчилик фикрини чалғитиш ҳолатлари ҳам учраб туради. Арасту эса ўз даврининг ижтимоий муносабатларидан келиб чиқиб, мавжуд ҳолатларни реаллик билан очиб очиб берган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ. А.МАДВАЛИЕВ ТАҲРИРИ ОСТИДА. ТОШКЕНТ, ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ЭНЦКЛОПЕДИЯСИ НАШРИЁТИ. – Б. 167.
- 2.[HTTPS://SLOVAROZHEGOV.RU/WORD.PHP?WORDID=15969-](https://slovarozhego.ru/word.php?wordid=15969) ТОЛКОВЫЙ СЛОВАРЬ ОЖЕГОВА.
- 3.[HTTPS://NEWS.UN.ORG/RU/STORY/2024/03/1450292-B](https://news.un.org/ru/story/2024/03/1450292) СОВБЕЗЕ ОБСУДИЛИ СЕКСУАЛЬНОЕ НАСИЛИЕ В КОНТЕКСТЕ БЛИЖНЕВОСТОЧНОГО КОНФЛИКТА.
- 4.[HTTPS://WWW.NCBI.NLM.NIH.GOV/PMC/ARTICLES/PMC4340604](https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4340604) - NATIONAL LIBRARY OF MEDICINE.
5. ИВАШИНА РОМАН АНАТОЛЬЕВИЧ (2022). ПОНЯТИЕ НАСИЛИЯ В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ФИЛОСОФИИ АРИСТОТЕЛЯ. НАУЧНЫЙ РЕЗУЛЬТАТ. СОЦИАЛЬНЫЕ И ГУМАНИТАРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ, 8 (3), 153.
- 6.ПЛАТОН. ДИАЛОГИ/ПЕР.С ДРЕВНЕГРЕЧ.; ПРИМЕЧ. Л.СУММ. – МОСКВА. ЭКСМО, 2009. – С. 610.
7. ЖАЛОЛИДДИН РУМИЙ. ИЧИНДАГИ ИЧИНДАДУР. ТОШКЕНТ, ТУРАНДОТ. 1997. - Б. 57.
8. ИВАШИНА Р.А., ЗАМАРАЕВ А.В. СХОДСТВО И ОТЛИЧИЯ В ПОНИМАНИИ НАСИЛИЯ ПЛАТОНА И ПАРИСТИКОЙ. КОНФЕРЕНЦИЯ “ЛОМОНОСОВ – 2014”. СЕПҚИЯ “ФИЛОСОФИЯ. КУЛЬТУРОЛОЯИ. РЕЛИГОВЕДЕНИЕ”. – С.1.
9. АБУ НАСР ФАРОБИЙ. ФОЗИЛ ОДАМЛАР ШАҲРИ. ТОШКЕНТ, ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ЭНЦКЛОПЕДИЯСИ НАШРИЁТИ. 2004 й. – Б. 53.